

OGRADA SVETIŠTA RANOKRŠĆANSKE CRKVE SV. BARTOLOMEJA SA CRKVINE U GALOVCU KOD ZADRA

JANKO BELOŠEVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 73.032(497.5):904(497.5 Galovac)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1994-10-25
Received

Od brojnih ulomaka ranokršćanske kamene plastike i skulpture otkrivenih višegodišnjim sustavnim istraživanjima kompleksnog arheološkog nalazišta Crkvina u selu Galovcu kod Zadra, autor u radu obrađuje samo ulomke koji pripadaju ogradi svetišta ranokršćanske crkve sv. Bartolomeja, kojih je nađeno preko 80 komada. Ti su ulomci u radu kataloški obrađeni i popraćeni fotodokumentacijom. Oni su svojom brojnošću, tipološko-funkcionalnim i ukrasno-stilskim osobitostima pružili dovoljno relevantnih podataka za gotovo egzaktnu grafičku rekonstrukciju, kako pojedinačnih konstruktivnih sastavnih dijelova ograde (pluteja, pilastara, stupića s kapitelima i zabata), tako i za upoznavanje cjelovitih kompozicija ukrasnih motiva na tim dijelovima, a također i za cjeloviti grafički prikaz ograde. Brojna grafička dokumentacija koja se u radu reproducira pruža jasne predodžbe o izvornim izgledima, kako pojedinačnih dijelova, tako i cijele ograde.

Na temelju akribično provedene tipološko-stilske analize i analize ukrasnih motiva na izvornim dijelovima ograde, autor ogradu okvirno datira u 6. st., tj. u vrijeme u kome je bila sagrađena ranokršćanska crkva sv. Bartolomeja na Crkvini u Galovcu, u kojoj se ograda nalazila.

Po mišljenju autora to je najcjelovitije sačuvana prezbiterijalna ograda dosada otkrivena u jednoj ranokršćanskoj crkvi na tlu Dalmacije. Stoga ovaj rad predstavlja vrijedan znanstveni doprinos boljem poznavanju ranokršćanskoga kamenoga crkvenog namještaja, koji je na području Dalmacije relativno malobrojno i parcijalno sačuvan, i znanstveno još nedovoljno proučen.

Na položaju Crkвина u selu Galovcu kod Zadra u pet istraživačkih kampanja (provedenih 1979. i 1988.-1991.) otkriveni su ostaci ranokršćanske crkvene i sepulkralne arhitekture: jednobrodna crkva s poligonalnom apsidom raščlanjenom s vanjske strane lezenama i ostacima subselije na unutrašnjoj strani, te s pastoforijama sa sjeverne i južne strane (vidi sl. 1.); memorija, tri presvođene grobnice i oveci građevinski objekt gospodarsko-stambene namjene. U sklopu ranokršćanske arhitekture otkrivena je i manja crkvena građevina iz postturskog vremena. U okolišu spomenute arhitekture istraženo je veliko groblje od 521 groba, okvirno datirano od 6. do 18. st. Uz ostatke arhitekture i grobova, višegodišnja sustavna istraživanja lokaliteta pružila su i obilje raznovrsne pokretne arheološke građe, otkrivene u slojevima otkopa. Tim je nalazima na Crkvini u Galovcu utvrđen kontinuitet života od kasne antike do u 19. st. S pravom se stoga nalazište Crkвина u Galovcu može ubrojiti u red najznačajnijih kompleksnih arheoloških lokaliteta dosad istraženih na području sjeverne Dalmacije.¹

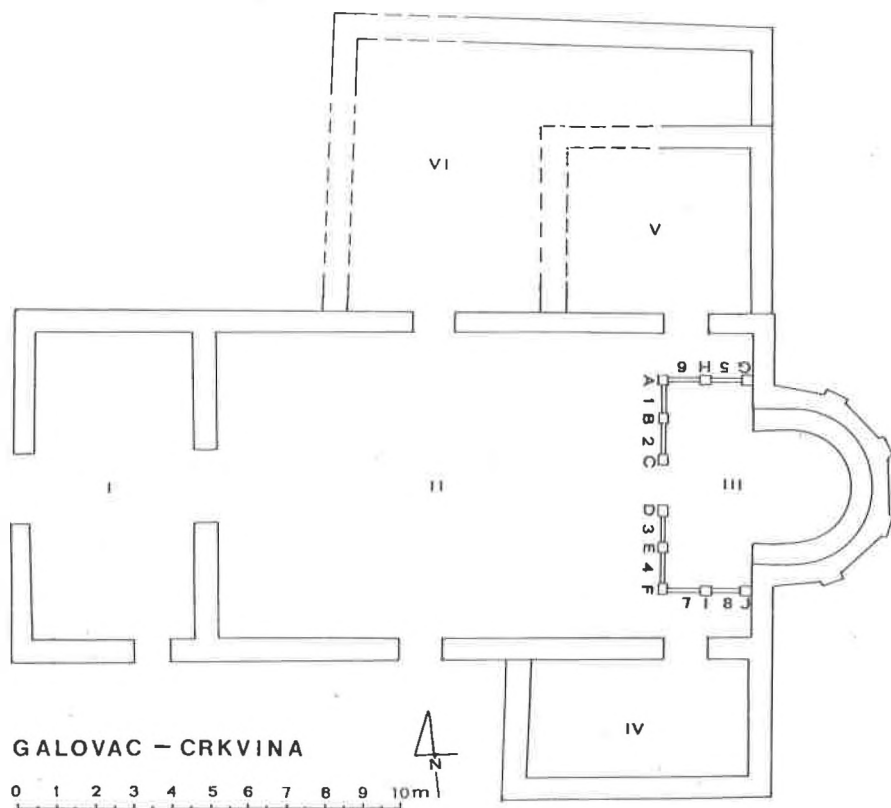
Među pokretnom arheološkom građom otkrivenom u grobovima i slojevima otkopa posebno vrijedne nalaze predstavljaju ulomci kamene plastike i skulpture, antičke, ranokršćanske i ranosrednjovjekovne (predromaničke) provenijencije.² Ti su kameni spomenici pretežito nalaženi u slojevima otkopa na cijeloj istraženoj površini lokaliteta. Neki od njih bili su upotrijebljeni kao građevni materijal za izradu arhitekture ranosrednjovjekovnih grobova, a nekoliko komada bilo je ugrađeno u zidove crkve, dok su najbolje sačuvani primjerci nađeni u 7,5 m dubokom bunaru, otkrivenom s južne strane starokršćanske crkve. Među nalazima kamene plastike i skulpture, najveći broj pripadao je dijelovima ranokršćanskog i predromaničkog crkvenog namještaja, a zastupljeni su bili i razni arhitektonsko-ukrasni ranokršćanski i predromanički elementi. Među ranokršćanskim nalazima kamene plastike i skulpture najbrojniji su bili ulomci ograde svetišta, kojima posvećujemo ovaj rad, a zastupljeni su i drugi ulomci ranokršćanskog namještaja: dijelovi ambona (propovjedaonice), oltara (menze) s ulomcima stupića, te razni konstruktivni i ukrasni dijelovi arhitekture, kao što su stupići bifora, prozorske rešetke (tranzene) i još neki dekorativni elementi zasad utvrđene namjene. Taj samo najsumarnije spomenuti fundus ranokršćanske kamene plastike i skulpture broji preko 150 raznih ulomaka i trenutno se nalazi u postupku stručno-znanstvene obrade. Zasad se, kako smo naprijed istakli, ograničavamo na objavu ulomaka koji pripadaju ogradi ranokršćanskog svetišta, a ostaloj spomenutoj građi znanstvenu pozornost posvetit ćemo na drugom mjestu. Ranokršćanskoj ogradi svetišta pripada

¹ Za podatke o lokalitetu i ishodima istraživanja usp. J. BELOŠEVIĆ, "Ishodi pete; završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkвина u Galovcu kod Zadra", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* (dalje: *RFFZd*), 31(18), Zadar 1993, bilj. 2 na str. 122, gdje je kronološkim slijedom navedena sva dotad objavljena lit.; ISTI, "Dva predromanička ciborija iz Crkvine u Galovcu kod Zadra", *RFFZd*, 32(19), Zadar 1993, 177 i d.

² Sveukupno je nađeno preko 600 raznih kamenih ulomaka, koji predstavljaju osobito vrijednu arheološku građu za osvjetljavanje sakralne arhitekture otkrivene na Crkvini u Galovcu.

Pri obradi građe i izradi dokumentacije za ovaj rad veliku pomoć pružili su mi znanstveni asistenti mr. A. Uglešić i mr. Ž. Miletić, na čemu im i ovom prigodom izražavam svoju iskrenu kolegijalnu zahvalnost. Tehničku dokumentaciju po naputcima autora izradio je mr. Ž. Miletić, osim crteža na Prilogu III., koji je na računalo izradio prof. A. Travirka, a doradu ukrasnih detalja mr. Ž. Miletić. Fotodokumentaciju izradio je autor.

preko 80 raznih ulomaka. Ti ulomci svojom brojnošću, tipološko-funkcionalnim i ukrasno-stilskim osobitostima pružaju dovoljno elemenata za gotovo egzaktnu rekonstrukciju ograde koju u radu donosimo (usp. Priloge I.-III.). Da bismo što temeljitije i zornije predložili originalne dijelove ranokršćanske ograde svetišta i time potkrijepili prihvatljivost rekonstrukcije ograde koju smo na osnovi tih ulomaka uradili, dajemo njihovu katalogsku obradu popraćenu fotodokumentacijom. Na osnovi izvornih ulomaka i na temelju njih urađene rekonstrukcije ograde te datih objašnjenja, donosimo sažeti opis pretpostavljenog izvornog izgleda ograde. Provedenom stilskom analizom ukrasnih motiva na sačuvanim izvorim dijelovima nastojimo utvrditi vrijeme nastanka i dati pretpostavke o radioničkom podrijetlu ograde.

Sl. 1. Galovac - Crkvina, tloris ranokršćanske crkve s naznačenim položajem ograde svetišta i namjenom prostorija: I. - predvorje; II. - brod; III. - svetište; IV. - diakonikon; V. - prothesis; VI. - krstionica (?).

Fig. 1. Galovac-Crkvina, ground-plan of the early Christian church with marked position of the septum and with allocations of the areas: I.- entrance hall; II.- nave; III.- sanctuary; IV.- diakonikon; V.- prothesis; VI.- baptistery (?).

KATALOG*

I. Pluteji

1.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 29 cm; duž. 28 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak gornjeg rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom, paunom (sačuvana samo glava) i kristogramom (sačuvan tek neznatni dio). T. III, 1.

1.2. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 19 cm; duž. 12 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pluteja, ukrašen kristogramom. T. III, 2.

1.3. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 18 cm; duž. 13 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak donjeg rubnog dijela pluteja s profilacijom i kružnim ukrasom u obliku rozete, koji vjerojatno simbolizira Sunce. T. III, 3.

2.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 3 cm; duž. 32 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pluteja s ukrasom kristograma. T. IV, 1.

2.2. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 12,5 cm; duž. 12,5 cm; deb. 10 cm. Opis: sitni ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašenog kristogramom. T. IV, 2.

2.3. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 10 cm; duž. 16 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pluteja. T. IV, 3.

3.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 19 cm; duž. 11 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak gornjeg rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. V, 1.

3.2. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 7 cm; duž. 7,5 cm; deb. 10 cm. Opis: sitni ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 2.

3.3. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 12 cm; duž. 15,5 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 3.

---

* Napomena uz katalošku obradu građe

Ulomke ranokršćanske ograde svetišta koje u radu obrađujemo razvrstali smo prema konstruktivno-funkcionalnoj pripadnosti na: pluteje, pilastre, stupove s kapitelima, grede, zabat, konzola i podnožje. Na taj način razvrstane ulomke obradili smo slijedom kako su nacrtani na priloženim grafičkim rekonstrukcijama, pročelne, i bočnim stranama ograde (vidi Priloge I. i II.). Da bismo izbjegli pojedinačnu numeraciju brojnih ulomaka, koja bi umanjila grafičku čistoću dokumentacije, obilježavali smo samo brojevima i slovima konstruktivne (sastavne) dijelove ograde, na osnovi čega se uz pomoć opisa i fotoreprodukcija građe na tablama može identificirati svaki ulomak.

Uz katalošku obradu građe, smatramo potrebnim pripomenuti da sva građa nije još u potpunosti muzeološki obrađena niti definitivno smještena. Stoga smo pri obradi izostavili uobičajene podatke, kao što su inventarski broj i podaci o smještaju. Najveći dio arheološke građe sa Crkvine u Galovcu danas se nalazi u Arheološkom praktikumu na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zadru, koji je vršio istraživanje lokaliteta u vremenu od 1989. do 1991. Dio građe čuva se u Arheološkom muzeju u Zadru, koji je započeo istraživanja lokaliteta Crkvine god. 1979. Manji dio građe nalazi se u Zavičajnom muzeju u Biogradu n/M i Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, kamo je na razne načine dospjela arheološka građa sa Crkvine u vremenu od 1936. do 1939. god.

- 3.4. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 17,5 cm; duž. 20 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 4.
- 3.5. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 15 cm; duž. 13 cm; deb. 10 cm. Opis: sitni ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 5.
- 3.6. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 8 cm; duž. 11 cm; deb. 10 cm. Opis: sitni ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 6.
- 3.7. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9 cm; duž. 10 cm; deb. 8 cm. Opis: sitni ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 7.
- 3.8. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 13 cm; duž. 11,5 cm; deb. 10 cm. Opis: sitni ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 8.
- 3.9. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; duž. 18,5 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. V, 9.
- 3.10. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 15,5 cm; duž. 13 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak donjeg rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. V, 10.
- 4.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 19 cm; duž. 18 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak gornjeg rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VI, 1.
- 4.2. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 27 cm; duž. 24 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak gornjeg rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VI, 2.
- 4.3. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 13 cm; duž. 9 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak bočne strane pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VI, 3.
- 4.4. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 23 cm; duž. 23 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak bočne strane pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VII, 1.
- 4.5. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 15 cm; duž. 22 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen ljuskama. T. VI, 4.
- 4.6. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 21 cm; duž. 20 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak bočne strane pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VI, 5.
- 4.7. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 20 cm; duž. 27 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VII, 2.
- 4.8. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 2,7 cm; duž. 31 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak donjeg rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VII, 3.
- 4.9. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 15 cm; duž. 20,5 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak donjeg rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. VII, 4.

5.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 13 cm; duž. 19 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pluteja ukrašen geometrijskim plastičnim ukrasom. T. VIII, 1.

5.2. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; duž. 18 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pluteja ukrašen dvostrukom profilacijom i geometrijskim plastičnim motivom; izrađen je od antičkog epigrafičkog spomenika od kojeg je ostalo nekoliko sačuvanih slova na poleđini. T. VIII, 2, 2a.

5.3. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9 cm; duž. 13 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pluteja ukrašen dvostrukom profilacijom i geometrijskim plastičnim motivom; izrađen je od antičkog epigrafičkog spomenika od kojeg je ostalo nekoliko sačuvanih slova na poleđini. T. VIII, 3, 3a.

6.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 22 cm; duž. 23 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak rubnog bočnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i geometrijskim motivima. T. VIII, 4.

7.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; duž. 21 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i križem (sačuvan dio gornjeg okomitog kraka). T. IX, 1.

7.2. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 26 cm; duž. 18 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom i križem (sačuvan neznatni dio donjeg okomitog kraka). T. IX, 2.

7.3. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 17 cm; duž. 27 cm; deb. 10 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pluteja ukrašen profilacijom. T. IX, 3.

7.4. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 11 cm; duž. 9,5 cm; deb. 10 cm. Opis: sitni ulomak rubnog dijela pluteja. T. IX, 4.

8.1. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 18 cm; duž. 21 cm; deb. 11 cm. Opis: ulomak gornje strane pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. IX, 5.

8.2. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 16 cm; duž. 14 cm; deb. 11,5 cm. Opis: ulomak bočne strane pluteja ukrašen profilacijom i ljuskama. T. IX, 6.

8.3. - Ulomak pluteja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 13 cm; duž. 10 cm; deb. 11,5 cm. Opis: ulomak donjeg kutnog dijela pluteja ukrašen profilacijom. T. IX, 7.

II. Pilastri

A.1. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9 cm; šir. 8,5 cm; deb. 13 cm. Opis: ulomak bočne strane pilastra ukrašen profilacijom. T. X, 1.

B.1. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 12,5 cm; šir. 12 cm; deb. 15 cm. Opis: ulomak kutnog dijela pilastra ukrašen profilacijama, s ostatkom rupe za pričvršćivanje stupa. T. X, 2.

B.2. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 15 cm; šir. 20 cm; deb. 14 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pilastra sačuvanog u potpunoj širini, ukrašen profilacijama. T. X, 3.

C.1. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9,5 cm; šir. 12 cm; deb. 3 cm. Opis: sitni ulomak pilastra ukrašen profilacijom. T. X, 4.

C.2. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 11 cm; šir. 7,5 cm; deb. 13 cm. Opis: ulomak kutnog dijela pilastra ukrašen profilacijama. T. X, 5.

D.1. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9 cm; šir. 11,5 cm; deb. 6,5 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pilastra ukrašen s dviju strana profilacijama. T. X, 6.

D.2. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9,5 cm; šir. 11,5 cm; deb. 4 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pilastra ukrašen s dviju strana profilacijama. T. X, 7.

E.1. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 17,5 cm; šir. 20 cm; deb. 2,5 cm. Opis: ulomak središnjeg dijela pilastra sačuvan u potpunoj širini, ukrašen profilacijom. T. X, 8.

F.1. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; šir. 13,5 cm; deb. 20 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pilastra ukrašen profilacijom, sačuvan u potpunoj debljini. T. X, 9.

H.1. - Ulomak pilastra. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 15 cm; šir. 13 cm; deb. 18 cm. Opis: ulomak rubnog dijela pilastra ukrašen profilacijom. T. X, 10.

III. Stupovi s kapitelima

A.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 6 cm; duž. 8 cm; deb. 6 cm. Opis: sitni ulomak baze stupa ukrašen profilacijom. T. XI, 1.

A.2. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 8 cm; duž. 12 cm; deb. 8 cm. Opis: ulomak tijela stupa. T. XI, 2.

A.3. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 25 cm; šir. 11 cm; deb. 9,5 cm. Opis: djelomice sačuvan kapitel isklesan iz jednog komada kamena zajedno sa stupom. Bio je četvrtastog oblika i na svim stranama jednako ukrašen. Ukrašen se sastojao od po dva plastična, gotovo pravokutna zadebljanja na bočnim stranama i tri zadebljanja (središnjeg kvadratičnog i bočnog pravokutnog) na gornjoj rubnoj strani. Unutar tog ukrasa nalazio se plastični prikaz oblika stiliziranog slova "V", čiji krakovi su završavali zavojnicama savijenim prema vani. Na spoju kapitela s tijelom stupa bio je ukras u obliku plastičnoga prstenastog zadebljanja. Na tjemenu kapitela nalazila se rupa za pričvršćivanje grede (vidi sl. 4-7.).

Od kapitela A.3. djelomice su se sačuvale dvije strane s po jednom zavojnicom i plastičnim gotovo pravokutnim zadebljanjem, a na jednoj strani sačuvan je i središnji kvadratični ukras. Na tjemenu kapitela vidljiv je ostatak rupe za pričvršćivanje grede. Od donjeg dijela kapitela (vrata) sačuvan je tek neznatni dio. Sl. 5, br. 2, 2a; T. XIII, 1.

B.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 6 cm; duž. 8 cm; deb. 5,5 cm. Opis: sitni ulomak baze stupa ukrašen plastičnom prstenastom profilacijom. T. XI, 3.

B. 2. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9 cm; pr. 18 cm. Opis: ulomak tijela stupa. T. XI, 4.

B.3. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; šir. 10,5 cm; deb. 6 cm. Opis: ulomak donjeg dijela (vrata) kapitela ukrašen plastičnim prstenastim zadebljanjem. Sl. 6, br. 4; T. XIII, 2.

C.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 6 cm; pr. 19 cm. Opis: ulomak baze stupa ukrašen dvostrukim plastičnim prstenastim zadebljanjem. T. XI, 5.

C.2. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 5 cm; duž. 11 cm; deb. 3 cm. Opis: sitni ulomak tijela stupa. T. XI, 2.

C.3. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 8 cm; pr. 18 cm. Opis: ulomak tijela stupa. T. XI, 7.

C.4. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 32 cm; šir. 20,5 x 12 cm. Opis: djelomice su se sačuvale dvije strane. Na bolje sačuvanoj strani od ukrasa ostao je dio bočnih pravokutnih zadebljanja i dio središnjeg plastičnog ukrasa oblika slova "V" sa zavojnicama na krajevima, te dijelovi plastičnog ukrasa gornjeg dijela kapitela. Na lošije sačuvanoj strani od ukrasa ostalo je plastično bočno pravokutno zadebljanje, jedan krak ukrasa oblika slova "V" sa zavojnicom, te manji dio plastičnog ukrasa gornjeg dijela kapitela. Sl. 4, br. 1, 1a; T. XIII, 3, 3a.

D.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 5,5 cm; duž. 14 cm; deb. 6 cm. Opis: sitni ulomak tijela stupa. T. XI, 8.

D.2. - Ulomak kapitela s tijelom stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 18 cm; šir. 17 x 15 cm. Opis: ulomak donjeg dijela kapitela s neznatnim dijelom tijela stupa. Od ukrasa sačuvani su dijelovi plastičnog prstenastog zadebljanja i donja strana središnjeg ukrasa oblika slova "V". Sl. 6, br. 2; T. XIV, 1.

E.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 16 cm; pr. 19 cm. Opis: ulomak baze stupa ukrašen dvostrukom plastičnom prstenastom profilacijom. T. XII, 1.

E.2. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 7 cm; duž. 10 cm; deb. 8 cm. Opis: sitni ulomak tijela stupa. T. XII, 2.

E.3. - Ulomak kapitela s tijelom stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; pr. stupa 16 cm. Opis: ulomak donjeg dijela kapitela s neznatnim dijelom tijela stupa i plastično-prstenastim ukrasom. Sl. 6, br. 3; T. XV, 1.

F.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 7 cm; duž. 10 cm; deb. 8 cm. Opis: sitni ulomak baze stupa s ukrasom dvostruke plastično-prstenaste profilacije. T. XII, 3.

F. 2. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 10,5 cm; pr. 19 cm. Opis: ulomak tijela stupa. T. XII, 4.

F.3. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 18 cm; šir. 20 x 19 cm. Opis: djelomice su se sačuvale tri strane. Na najbolje sačuvanoj strani od ukrasa ostao je dio bočnih pravokutnih zadebljanja i dijelovi plastičnog ukrasa gornje strane, te dijelovi središnjeg plastičnog ukrasa oblika slova "V" sa zavojnicama na krajevima. Na drugoj strani djelomice se sačuvao središnji plastični ukras oblika slova "V" sa zavojnicama na krajevima i dijelovi plastičnog ukrasa gornje strane kapitela. Na trećoj, najslabije sačuvanoj strani kapitela, od ukrasa je ostao dio bočnog plastičnog pravokutnog zadebljanja i dio središnjeg ukrasa oblika slova "V". Na tjemenu kapitela u potpunosti je sačuvana rupa za pričvršćivanje grede. Sl. 4, br. 2, 2a; T. XIV, 2.

H.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 7 cm; duž. 10 cm; deb. 8 cm. Opis: sitni ulomak baze stupa ukrašen dvostrukom plastično-prstenastom profilacijom. T. XII, 5.

H.2. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; pr. 20 cm. Opis: ulomak donjeg dijela kapitela s ostatkom plastičnog ukrasa oblika slova "V". Sl. 6, br. 1; T. XV, 2.

H.3. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 8 cm; šir. 6,5 cm; deb. 6 cm. Opis: sitni ulomak bočne strane kapitela ukrašen plastičnim zadebljanjem. Sl. 6, br. 1; T. XV, 3.

H.4. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 9,5 cm; šir. 5 cm; deb. 7 cm. Opis: sitni ulomak gornjeg dijela kapitela s ostatkom ukrasa zavojnica i plastično-pravokutnih zadebljanja. Sl. 6, br. 1; T. XV, 4.

I.1. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 6 cm; duž. 10,5 cm; deb. 3 cm. Opis: ulomak baze stupa s ukrasom plastično-prstenaste profilacije. T. XII, 6.

I.2. - Ulomak stupa. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 5 cm; pr. 16 cm. Opis: ulomak tijela stupa. T. XII, 7.

I.3. - Ulomak kapitela. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 13 cm; šir. 16 x 18 cm. Opis: djelomice su se sačuvale dvije strane. Na jednoj strani od ukrasa ostao je dio bočnih pravokutnih zadebljanja i dijelovi središnjeg plastičnog ukrasa oblika slova "V" sa zavojnicama na krajevima. Na drugoj strani također se sačuvao dio bočnog pravokutnog zadebljanja i dijelovi središnjeg plastičnog ukrasa oblika slova "V" sa zavojnicama na krajevima. Na tjemenu kapitela nalazi se ostatak rupe za pričvršćivanje grede. Sl. 5, br. 1, 1a; T. XV, 5.

IV. Grede i zabat

1. Ulomak grede. Materijal: bijeli vapnenac. Veličina: vis. 14 cm; duž. 15 cm; deb. 20 cm. Opis: ulomak grede sačuvan u potpunoj visini i debljini. T. XVI, 1.

2. Ulomak grede. Materijal: bijeli vapnenac. Veličina: vis. 8 cm; duž. 14 cm; deb. 7,5 cm. Opis: ulomak završnog dijela grede. T. XVI, 2.

3. Ulomak grede. Materijal: bijeli vapnenac. Veličina: vis. 9 cm; duž. 15,5 cm; deb. 5 cm. Opis: ulomak završnog dijela grede. T. XVI, 3.

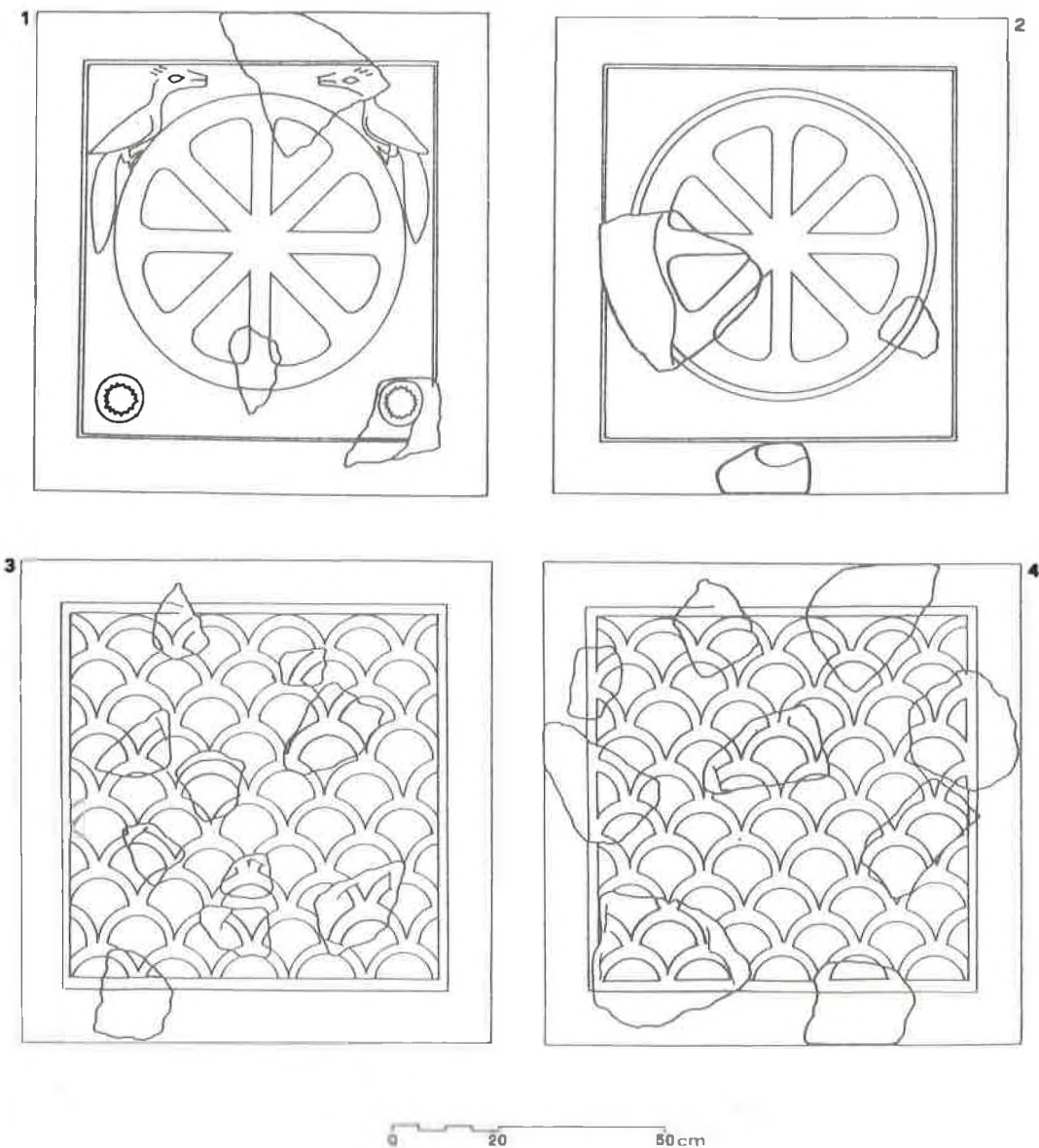
4. Ulomak zabata. Materijal: bijeli vapnenac. Veličina: vis. 38 cm; šir. 16,5 cm; deb. 9 cm. Opis: ulomak polukružnog zabata oltarne ograde s rupom za učvršćivanje na kapitel. T. XVI, 4.

V. Konzola

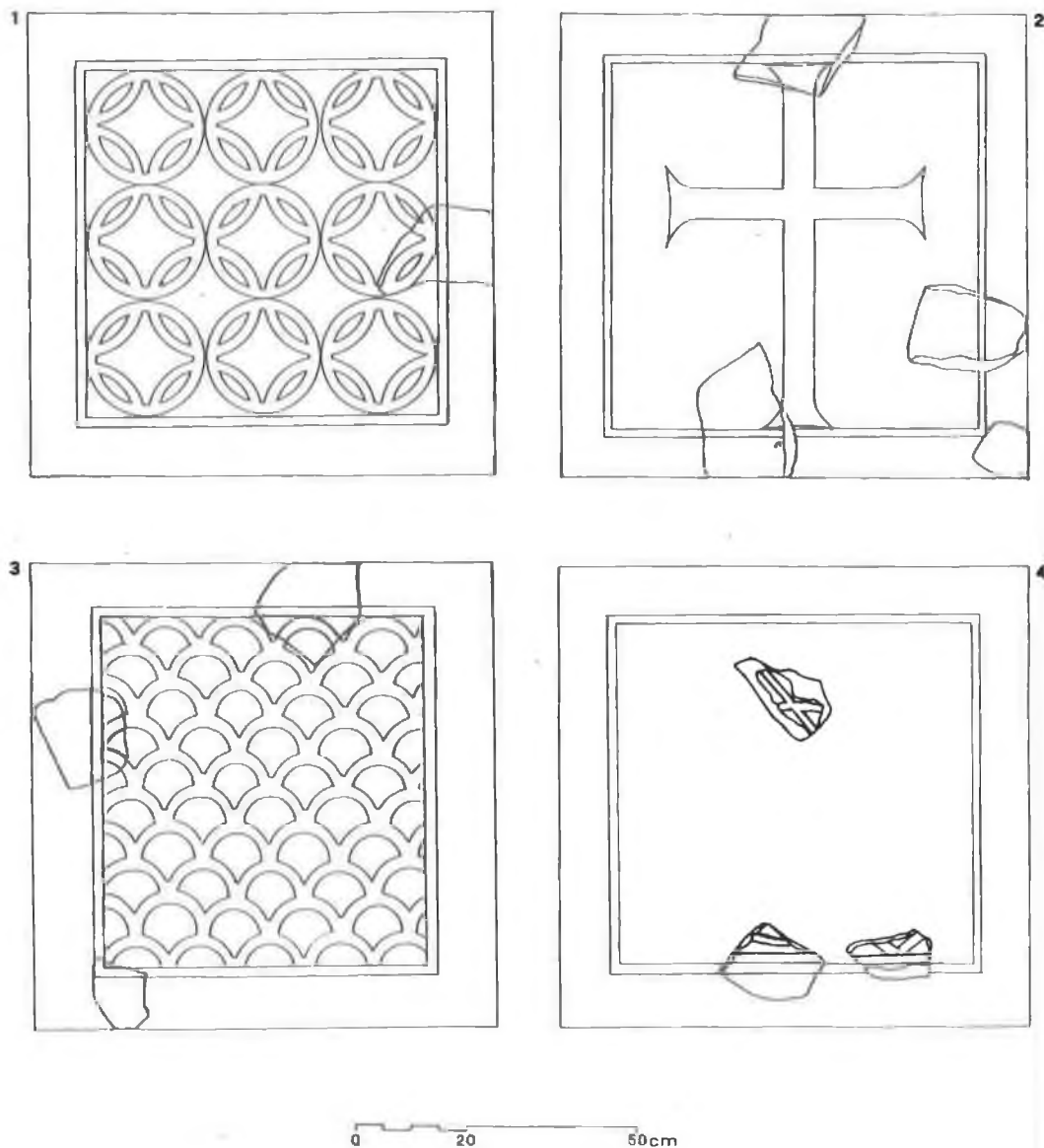
1. Ulomak konzole. Materijal: žućkastobijeli vapnenac. Veličina: vis. 18 cm; duž. 26 cm; deb. 17,5 cm. Opis: ulomak konzole za učvršćivanje grede ograde svetišta, ukrašen trostrukom profilacijom. T. XVII, 1.

VI. Podnožje oltarne pregrade

1. Ulomak podnožja. Materijal: sivi vapnenac. Veličina: vis. 28 cm; šir. 23 x 24 cm. Opis: ulomak podnožja ograde svetišta s profiliranim četvrtastim ležištem i rupom za učvršćivanje pilastra. T. XVII, 2.

Sl. 2. Galovac - Crkvina, rekonstrukcija pluteja ranokršćanske ograde svetišta.
 Fig. 2. Galovac-Crkvina, reconstruction of the plutei of the early Christian septum.

Sl. 3. Galovac - Crkvina, rekonstrukcija pluteja ranokršćanske ograde svetišta.
 Fig. 3. Galovac-Crkvina, reconstruction of the plutei of the early Christian septum.

Opis i analiza ograde svetišta

Ograda svetišta (*septum*) dijelila je svetište crkve (*presbyterium*), prostor za svećenike, od broda (*naos*) - prostora za vjernike. Sastojala se od podnožja, 10 pilastara na kojima su stajali stupovi s kapićelima i dvije konzole. Na stupovima s kapićelima i konzolama stajale su grede i polukružni zabat nad vratima po sredini ograde, a između pilastara nalazilo se 8 pluteja (vidi Prilog III.). Konstruktivni elementi ograde mogu se podijeliti u tri osnovna dijela - donji, srednji i gornji, i tim ćemo ih redom sažeto opisati.

U donji dio ograde spada podnožje na kojemu su stajali pilastri, a između njih pluteji. Od podnožja ograde sačuvan je tek oveći kameni blok s ostatkom pletke profilacije i rupom po sredini, tj. ležištem za ulijeganje pilastra koji se učvršćivao pomoću drvenog klina na podnožje (usp. sl. 1, na kojoj je prikazan tloris ograde, i Prilog I., gdje je data rekonstrukcija pročelnog dijela ograde s ucrtanim ulomkom podnožja; vidi i T. XVII, 2, na kojoj je reproducirana fotografija tog ulomka). Kako se prilikom istraživanja u svetištu crkve, koje je bilo povišeno za jednu stepenicu u odnosu na brod, nije otkrilo podnožje ograde *in situ*, veličinu i način pružanja ograde unutar prostora svetišta ustanovili smo na temelju izvornih ulomaka dijelova ograde. Na osnovi izvornih ulomaka i urađene grafičke rekonstrukcije zaključili smo da se ograda nije protezala po cijeloj širini crkve, već je njena tlorisna dispozicija imala oblik slova "U", kako smo to prikazali na sl. 1. Dakle, na pročelnoj strani ograde nalazilo se 6 pilastara, 6 stupova i 4 pluteja s polukružnim zabatom nad vratima (usp. grafičku rekonstrukciju na Prilogu I.), a na bočnim stranama nalazio se po jedan stup, konzola, 2 pilastra i 2 pluteja (usp. grafičku rekonstrukciju na Prilogu II.). Gotovo identični tlorisni oblik prezbiterialne ograde imaju ranokršćanske crkve na Srimi kod Šibenika, čija su podnožja još i danas sačuvana *in situ*,³ kao i ranokršćanska crkva u Ublima na otoku Lastovu.⁴

U donji dio ograde spadaju pluteji i pilastri između kojih su se pluteji uglavljivali. Međutim, naši pilastri nemaju utore, a niti postoje rebra na plutejima (to se ustanovilo na temelju izvornih ulomaka), što su uobičajeni konstruktivni elementi ranokršćanskih ograda svetišta, a karakteristični su posebno za predromaničke ograde. Stoga, sva je vjerojatnost da su kod naše ograde pluteji bili samo na gornjem ili stražnjem dijelu pričvršćeni željeznim spojnicama (klanfama).

³ Z. GUNJAČA, *Srima - kompleks kasnoantičke sakralne arhitekture*, katalog izložbe, Šibenik 1985. Potrebno je istaći da nalaze plastike i skulpture (kameni crkveni namještaj i arhitektonsko-ukrasni elementi) otkriveni na ranokršćanskom sakralnom kompleksu na Srimi kod Šibenika, po mišljenju istraživača Z. Gunjače, predstavljaju zasigurno jedan od najcjelovitijih fundusa te vrste spomenika koji pripadaju jednoj ranokršćanskoj građevini dosad otkrivenoj na području Dalmacije. Nažalost, rezultati višegodišnjih istraživanja ranokršćanskog kompleksa na Srimi nisu još sustavno objelodanjeni, već samo parcijalno i preliminarno. ISTI, "Priča, Srima - Šibenik - kompleks starokršćanske arhitekture", *Arheološki pregled*, 13, Beograd 1971, 83 i d.; ISTI, "Kompleks starokršćanske arhitekture na Srimi kod Šibenika", *Arheološki vestnik*, 29, Ljubljana 1978, 626 i d.; ISTI, "Krstionica starokršćanske bazilike na Srimi", *Lihnid*, 7, Ohrid 1989, 165 i d.; ISTI, "Cisterna starokršćanske dvojne bazilike na Srimi", *Diadora*, 13, Zadar 1991, 269 i d.

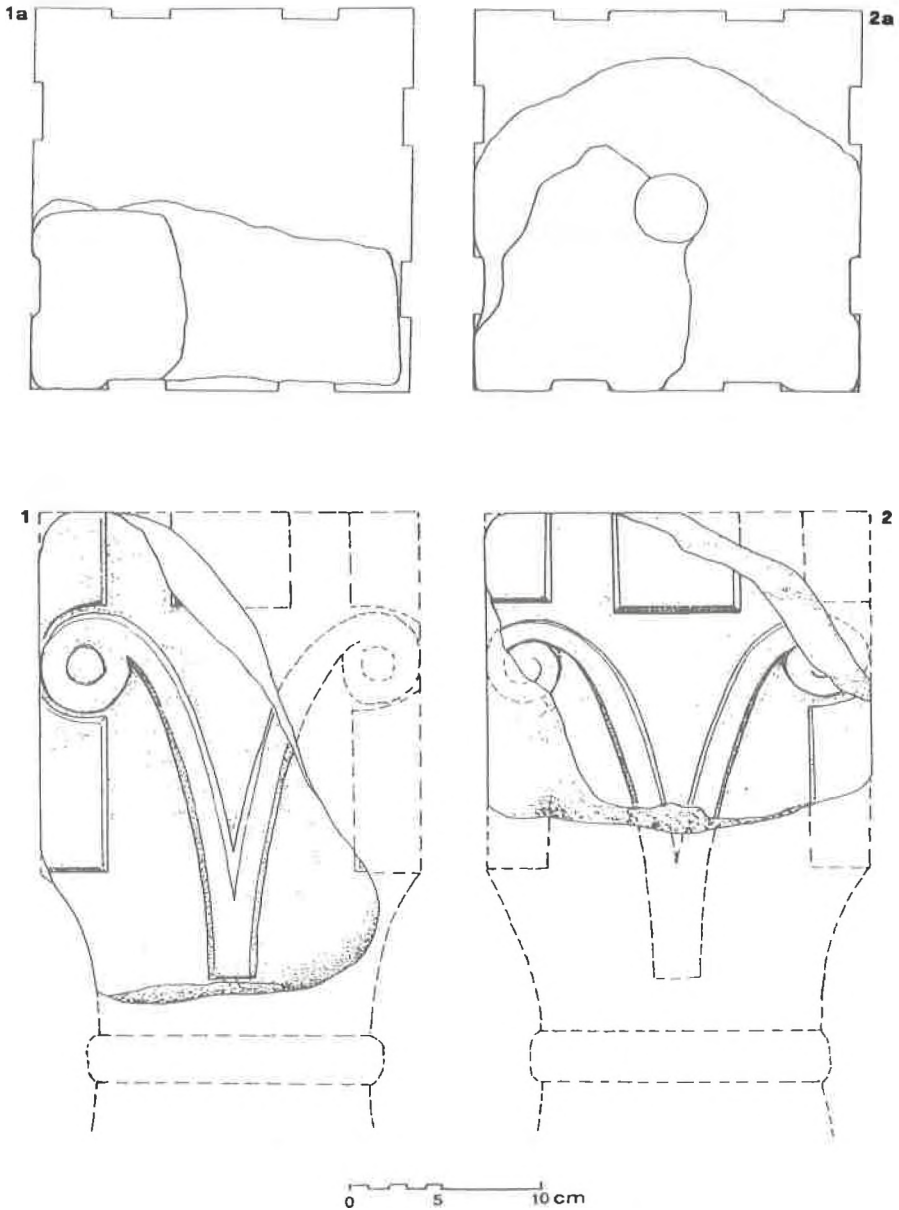
⁴ J. JEIČIĆ - G. NIKŠIĆ, "Konzervacija ranokršćanske crkve u Ublima na Lastovu", *Godišnjak zaštitne spomenika kulture Hrvatske* (dalje: *GZSKH*), 6/7, Zagreb 1981, 57 i d., sl. 2.

Nažalost za tu pretpostavku nemamo izvornih argumenata, zbog fragmentarne sačuvanosti ulomaka crkvenog namještaja. Ranokršćanska ograda svetišta na Crkvi u Galovcu imala je, kako smo to već istakli, 8 pluteja i 10 pilastara (usp. tloris ograde na sl. 1. i grafičke rekonstrukcije na Prilozima I-II.). Gotovo svi pluteji su jednake veličine, koja varira između 85 x 90 i 90 x 90 cm. Navedene veličine utvrdili smo na temelju sačuvanih izvornih ulomaka i pomoću rekonstrukcije i rasporeda ukrasnih motiva na njima, i smatramo ih egzaktnim. Dva pluteja unutar plitke rubne profilacije ukrašena su kristogramima (usp. sl. 2, br. 1, 2. i T. III.-IV.), a jedan od njih je uz kristogram imao još u gornjim uglovima ukras stiliziranih paunova, a u donjim solarni motiv (sl. 2, br. 1. i T. III, 2, 3.). Tri pluteja unutar plitke rubne profilacije bila su ukrašena motivima ljuski (*squammae* - sl. 2, br. 3, 4; sl. 3, br. 3. i T. V.-VIII.). Jedan plutej imao je u plitkom reljefu prikazan križ s proširenim krajevima krakova (sl. 3, br. 2. i T. IX, 1-4.), a jedan je bio ukrašen geometrijskim ukrasnim motivom između spojenih kružnica s rombovima po sredini (sl. 3; br. 1. i T. VIII, 4.). Samo kod jednog od 8 pluteja nije se moglo na temelju sačuvanih izvornih ulomaka upoznati ukras u cijelosti (sl. 3, br. 4 i T. VIII, 1-3).

Od 10 pilastara, koliko ih je prema našoj pretpostavci imala ograda, sačuvano je tek 10 ulomaka, ali vrlo relevantnih za upoznavanje njihova izvornog izgleda (usp. Priloge I-II. i T. X.). Među sačuvanim ulomcima pilastara zastupljeni su i ulomci s ukrasnom profilacijom s dviju strana, što znači da su to ulomci pilastara koji su stajali uz vrata ograde ili na njenim bočnim (kutnim) stranama.

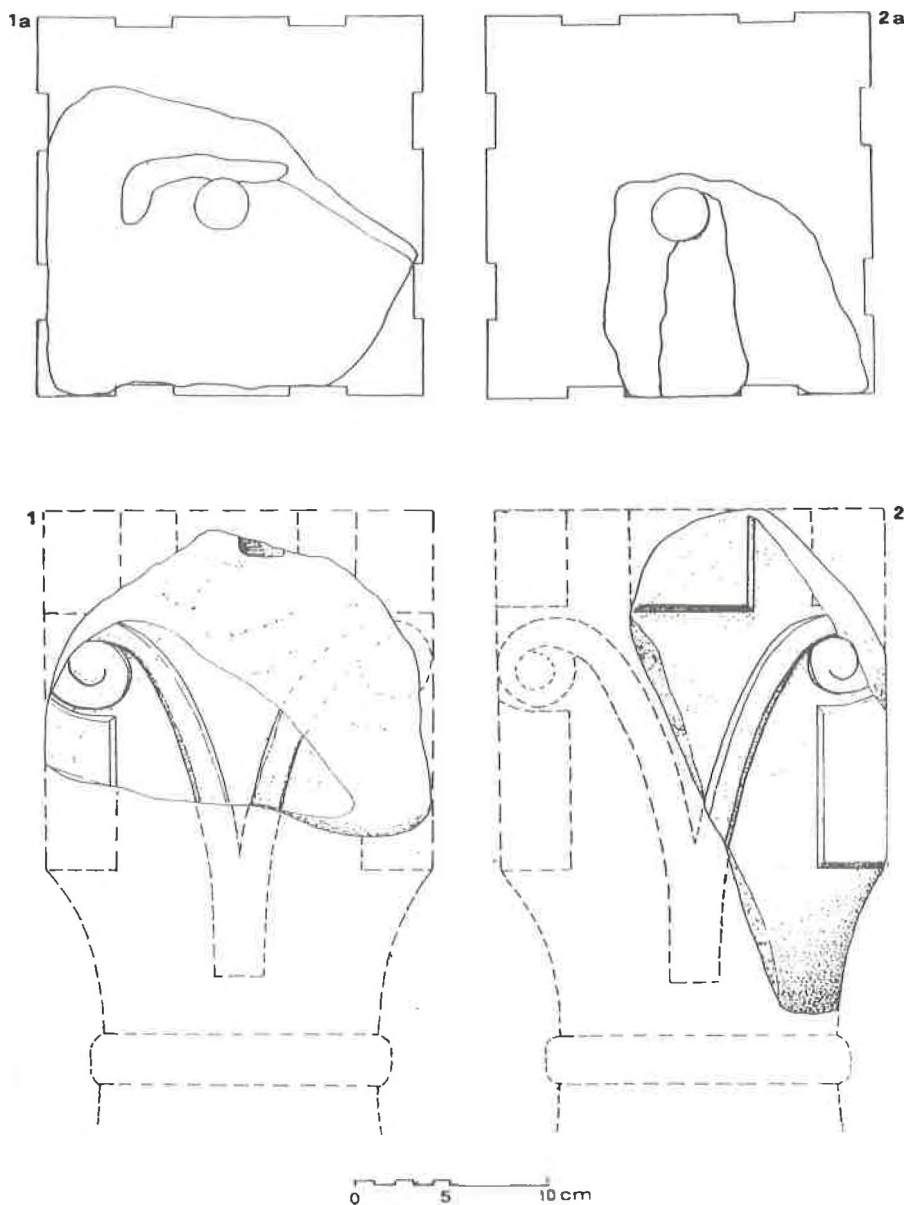
Srednjem dijelu ograde svetišta pripadali su stupovi s kapitelima isklesani iz jednog komada kamena, a stajali su učvršćeni na pilastrima (usp. Priloge I. i II.). Ograda svetišta, kako smo već naprijed kazali, imala je 8 stupova s kapitelima i svi su bili vrlo fragmentarno sačuvani, no unatoč tome mogli su se upoznati u izvornom izgledu. Obli i glatki stupovi pri dnu su ukrašeni dvostrukom plastično-prstenastom profilacijom, a završavali su kapitelima. Od tijela i baza stupova sačuvano je 14, a od kapitela 10 ulomaka (usp. Priloge I-II. i T. XI.-XVI.). Najcjelovitije sačuvani dijelovi stupova, premda fragmentarni, bili su kapiteli, čiji se izgled mogao upoznati u cijelosti na osnovi sačuvanih ulomaka (usp. sl. 4-6.), na temelju kojih smo uradili rekonstrukciju kapitela prikazanu na sl. 7. U svezi s iznjetim podacima o stupovima i kapitelima valja pripomenuti da nismo niti kod jednoga od 9 stupova mogli sa sigurnošću utvrditi veličinu, već smo je na prikazanoj grafičkoj rekonstrukciji (usp. Priloge I. i II.) donijeli aproksimativno, poštujući pritom određene proporcije i smatramo da kod toga nismo učinili veće greške.

U srednji dio ograde uvrstili smo i konzole koje su na krajnjim bočnim stranama ograde bile ugrađene u zid i na njih je, umjesto na stup ili polustup s kapitelom, nalijegala greda. Naime, da su na našoj ogradi postojale konzole, potvrđuje nam nalaz ovećeg ulomka jedne konzole reproducirane na T. XVII, 1, a uzgred svraćamo pozornost i na prikaz ulomka te konzole na rekonstrukciji desne bočne strane ograde (usp. Prilog II.). Na temelju navedenog može se zaključiti da na pilastrima krajnjih bočnih strana ograde nisu stajali stupovi s kapitelima kao nosači ograde, već su grede ograde nalijegale na konzole (usp. Prilog II.).

Sl. 4. Galovac - Crkvina, rekonstrukcija kapitela ranokršćanske ograde svetišta.

Fig. 4. Galovac-Crkvina, reconstruction of the capitals of the early Christian septum.

Sl. 5. Galovac - Crkvina, rekonstrukcija kapitela ranokršćanske ograde svetišta.
 Fig. 5. Galovac-Crkvina, reconstruction of the capitals of the early Christian
 septum.

Na stupove s kapitelima nalijegale su grede koje pripadaju gornjem dijelu ograde. Od greda koje su bile glatke i neukrašene sačuvana su samo tri manja ulomka (usp. T. XVI, 1-3.), koji nam pružaju podatke o njihovu obliku i dimenzijama. Ograda svetišta na sredini je imala vrata, nad kojima se greda savijala u obliku luka i činila polukružni zabat, od kojeg je nađen ulomak donjeg dijela (usp. T. XVI, 4.), a on je omogućio egzaktnu rekonstrukciju zabata (usp. Prilog I. i T. XVI, 4.).

Na temelju sažeto iznijetog opisa može se zaključiti da se ograda svetišta ranokršćanske crkve sv. Bartolomeja na Crkvini u Galovcu, premda fragmentarno sačuvana, ipak može upoznati gotovo u izvornom obliku, što je vidljivo iz priložene fotodokumentacije sačuvanih dijelova i na temelju njih urađene grafičke rekonstrukcije (usp. T. III.-XVII. i Priloge I.-III.).

Kako za izravno datiranje ograde ne raspoložemo određenim relevantnim argumentima, moramo se poslužiti isključivo stilskim kriterijem, tj. tipološko-stilskom analizom ukrasnih motiva na sačuvanim izvornim dijelovima ograde, te usporedbama sa stilski sukladnom ornamentikom na raspoloživom fundusu ranokršćanske plastike s područja Dalmacije, a i šire, i pokušati odrediti vrijeme nastanka i radioničko podrijetlo ograde.

Repertoar ukrasnih motiva zastupljenih na ulomcima pluteja ranokršćanske prezbiterijalne ograde Crkve sv. Bartolomeja na Crkvini u Galovcu, raznolik je i zanimljiv. Zastupljeni ukrasni motivi svojim su tipološko-stilskim karakteristikama više ili manje sukladni s repertoarom ornamentalnih motiva na ranokršćanskim spomenicima s područja Dalmacije, Italije i sa šireg sredozemnog područja. Među zastupljenim ukrasnim motivima na dva se pluteja, kako smo to već istakli, javlja motiv kristograma (usp. sl. 1, br. 1-2; T. III, 1-3; T. IV, 1-3.). Kristogram je ranokršćanski motiv, izveden u više tipoloških inačica u plitkom reljefu, a najčešće se javlja na plutejima ograde svetišta, na pročelnim stranicama sarkofaga, ambonima, pretežito kao središnji motiv ili u okviru veće ukrasne kompozicije. Tako su na jednom pluteju iz Crkvine u Galovcu, uz središnji ukrasni motiv kristograma u gornjim uglovima pluteja prikazani još i stilizirani paunovi, a u donjim kružni solarni motivi (usp. sl. 2, br. 1. i T. III, 1-3.).⁵

Na području Dalmacije motiv kristograma na ranokršćanskim spomenicima zastupljen je u Saloni i na širem salonitanskom području, kao i na tlu unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije - na području Bosne i Hercegovine, a nalazimo ga i na širem jadranskom i na circummediteranskim prostorima, gdje se mogu naći bliže ili dalje analogije za kristogram na plutejima iz Crkvine u Galovcu. Valja istaknuti da su ranokršćanski sakralni, kao i septukralni, spomenici ukrašeni motivom kristograma na dalmatinskom području relativno rijetki i

⁵ Nije isključena mogućnost da je taj plutej uz središnji ukras kristograma bio jednako ukrašen kao netom spomenuti na sl. 2, br. 1., ali za tu pretpostavku, zbog fragmentarne sačuvanosti pluteja, nemamo argumenata. Uzgred valja spomenuti da je na Crkvini u Galovcu otkriven još jedan ulomak ploče, ukrašen identičnim prikazom kristograma s onima na plutejima rekonstruiranim na sl. 1. i 2. (Usp. J. BELOŠEVIĆ, "O rezultatima istraživanja lokaliteta 'Crkvine' u selu Galovac kod Zadra u 1990. godini", *RFFZd*, 30(17), Zadar 1991, T. IX, 2). U cit. radu je ulomak spomenute ploče preliminarno objavljen kao dio pluteja, ali se daljnjom obradom brojnih ulomaka ranokršćanske kamene plastike sa Crkvine u Galovcu ustanovilo da on pripada ambonu.

spadaju među vrednije nalaze ranokršćanske plastike i zaslužuju stoga punu znanstvenu pozornost.

Za plutej iz Crkvine u Galovcu ukrašen kristogramom te paunovima i solarnim motivom, predložen na grafičkoj rekonstrukciji na sl. 2, br. 1, nismo u raspoloživoj literaturi našli bližih analogija. Kao širu analogiju navodimo plutej s prikazom kristograma, ptica (stilizirani paunovi) i riba iz Eufrazijeve bazilike u Poreču, datiran u sredinu 6. st.⁶ Za plutej s gotovo identičnim prikazom kristograma, reproduciran na sl. 2, br. 2, može se navesti više analogija. Nalazimo ga na nekoliko spomenika u Saloni⁷ i na području unutrašnjosti provincije Dalmacije, tj. na tlu današnje Bosne i Hercegovine i Crne Gore.⁸ Mnogo zastupljeniji je motiv kristograma na području Italije, gdje ga nalazimo na ranokršćanskim spomenicima Rima,⁹ Ravene,¹⁰ kao i na tlu sjeverne Italije (u Akvileji, Gradu i Cividaleu).¹¹ Brojni primjerci tog simboličnog motiva na ranokršćanskim spomenicima, kako onim s područja istočne obale Jadrana i njegova šireg zaleđa, tako i navedeni primjerci s područja Italije, okvirno su datirani u kraj 5. i u 6. st. U to vrijeme mogu se okvirno datirati i pluteji s ukrasima kristograma iz Galovca, koji, sva je vjerojatnost, potječu iz prve polovice 6. st. Oni svojim tipološko-stilskim osobitostima, možemo slobodno kazati, predstavljaju lokalnu inačicu tog ukrasnog motiva, a proizvedeni su u nekoj od ranokršćanskih klesarskih radionica u Zadru. To su zasad prvi nalazi ranokršćanske kamene plastike ukrašene motivom kristograma na području sjeverne Dalmacije. Takvi prikazi relativno su malobrojni i na ostalim područjima Dalmacije. Naši nalazi nedvojbeno predstavljaju novi doprinos proučavanju ornamentalnih motiva na ranokršćanskim spomenicima, a omogućavaju i utvrđivanje kamenoklesarskih radionica koje su tu spomeničku građu proizvodile, i zbog toga zaslužuju osobitu znanstvenu pozornost.¹²

⁶ M. PRELOG, *Eufrazijeva bazilika u Poreču*, Zagreb 1968, sl. 14.

⁷ N. CAMBI, "Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 70-71, Split 1968-1969, 64 i d., sl. 1.

⁸ I. NIKOLAJEVIĆ, "Nekoliko ranokršćanskih reljefa geometrijskog stila iz Dalmacije", *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 11, Beograd 1968, 15 i d., sl. 2 i 4, s cit. lit. o toj problematici.

⁹ *Corpus della scultura altomedievale* (dalje: CSA), VII, 1 - La diocesi di Roma, Spoleto 1974, Tav. I.

¹⁰ *Corpus della scultura paleochristiana, bizantina ed altomedievale di Ravenna*, III, Roma 1968, str. 71, br. 131; str. 72, br. 132, 133 i 135; str. 74, br. 140; str. 75, br. 142; sl. 124, 125, 126a, 128, 129, 132 i 134. R. FARIOLI, "I sarcofagi ravenati con segni cristologici: contributo per un completamento del 'corpus' II", *Felix Ravenna*, quarta seria, fasc. 1/2 (113-114), Ravenna 1977, 133 i d., sl. 5.

¹¹ CSA, X, Le diocesi di Aquileia e Grado, Spoleto 1981, Tav.: XCIX, LXXX, CLXXXIV, CLXXXV, CC.

¹² Problemima ranokršćanske plastike i skulpture, koja je najbrojnije zastupljena na kamnom crkvenom namještaju, a posebno repertoaru ukrasnih motiva na tim spomenicima s područja Dalmacije, u domaćoj stručnoj lit. nije posvećena dužna znanstvena pažnja. Pred kratko vrijeme u domaćoj su lit. objavljena dva rada posvećena tim problemima, kao i problemu postojanja ranokršćanskih kamenoklesarskih radionica u dva najznačajnija ranokršćanska središta na istočnoj jadranskoj obali, u Jaderu i Saloni, i njihovoj tipološko-stilski prepoznatljivoj spomeničkoj produkciji. Usp. P. VEŽIĆ, "Klesarska radionica u kasnoantičkom Zadru", *Biogradski zbornik*, 1, Zadar 1990, 247 i d.; B. MIGOTTI, "Dekorativna

Motivom ribljih ljuski (*squammae*) bila su ukrašena tri ranokršćanska pluteja iz Crkve sv. Bartolomeja u Galovcu. Iako fragmentarno sačuvani, bilo ih je moguće rekonstruirati i napraviti cjelovitu geometrijsku shemu njihova ukrasa (usp. sl. 2, br. 3, 4. i sl. 3, br. 3.). Motiv ribljih ljuski jedan je od najomiljenijih i najrasprostranjenijih ukrasnih motiva u ranokršćanskoj umjetnosti. Taj je motiv često zastupljen na kasnoantičkim mozaicima, freskama i skulpturi, a uobičajen je na ranokršćanskoj kamenoj plastici - crkvenom namještaju i arhitektonskom ukrasu. Većina spomenika ukrašenih ovim ukrasom okvirno se datira u vrijeme 5. do 6. st. Najveći broj analognih primjera na području Dalmacije za pluteje ukrašene ljuskama iz Crkvine u Galovcu nalazimo u Saloni - središtu ranog kršćanstva rimske provincije Dalmacije. U Saloni se na spomenicima pojedinih ranokršćanskih kompleksa taj ukrasni motiv nalazi kako na mozaicima, tako i na kamenom crkvenom namještaju, npr. iz Kapljuča,¹³ Marusinca¹⁴ i Biskupske bazilike.¹⁵ Također relativno brojne analogije s tipološko-stilskim srodnim ukrasnim motivima ljuski nalazimo na ranokršćanskom kamenom namještaju na području sjeverne, srednje i južne Dalmacije. Analogni primjerci s područja sjeverne Dalmacije otkriveni su u Biljanima Donjim - na položaju Begovača,¹⁶ Posedarju kod Novigrada,¹⁷ Pridragi kod Novigrada,¹⁸ Žažviću kod Bribira,¹⁹ Mokrom polju - na položaju Sučevići kod Knina,²⁰ Polači - na položaju Bičina kod Biograda n/M²¹ i Srimi kod Vodica.²² Na području srednje i južne Dalmacije

ranokršćanska plastika jaderskog i salonitanskog područja. Temeljne osobine i međusobne razlike", *Diadora*, 13, Zadar 1991, 291 i d. Usp. i N. CAMBI, "Nove scoperte di archeologia cristiana in Dalmazia", *Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne* (Lyon, Vienne, Grenoble, Genève et Aoste), 21-28 septembre 1986, Roma 1989, 2427 i d.; P. CHEVALIER - M. P. FLECHE-MORGUES, "Forme et fonction: la tradition dans la décor architectural et mobilier liturgique de l'église aux époques paléochrétienne, paléobyzantine et préromane sur la côte delmate", *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji u svibnju 1992. posvećenog djelu prof. dr. Radmile Matejčić. Pos. izd. Zbornika Pedagoškog fakulteta, Rijeka 1993, 51 i d.; M. VICELJA, "Centric Compositional Scheme of Early Medieval Slabs in Istria", *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana*, 165 i d. Valja spomenuti i najnoviju publikaciju koja obrađuje ranokršćansku skulpturu Salone: *Salona I* - Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétienne de Salona, Ecole française de Rome - Musée archéologiques de Split, Rome - Split 1994.

¹³ J. BRØNSTED, "La basilique des cinq martyrs à Kapljuč", *Recherches à Salona, I*, Copenhagen 1928, Fig. 38: 51-64, 65, 67, 76, 77.

¹⁴ E. DYGGVE - R. EGGER, *Forschungen in Salona*, III, Wien 1939, Taf. 6: 51-57, 74-75; Abb. 90-A/40, 91-E/13, 93-J/22, 99.

¹⁵ W. GERBER, "Die Bauten in nordwestlichen Teile der Neustadt von Salona", *Forschungen in Salona*, I, Wien 1917, Fig. 86, 88, 119, 236b.

¹⁶ V. DELONGA, "Kameni spomenici s 'Begovače' u Biljanima Donjim", *Starohrvatska prosvjeta* (dalje: *SHP*), ser. III, 20, Split 1992, 85 i d., T. III, 4.

¹⁷ A. UGLEŠIĆ, "Neobjelodanjeni nalazi preromaničke kamene plastike s područja sjeverne Dalmacije", *RFFZd*, 31(18), Zadar 1993, 151 i d., sl. 3.

¹⁸ S. GUNJAČA, "Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada", *SHP*, ser. III, 8-9, Zagreb 1963, T. I, 1, 5.

¹⁹ T. BURIĆ, "Kameni namještaj bazilike u Žažviću", *SHP*, ser. III, 15, Split 1986, 165 i d., T. II, 5.

²⁰ V. DELONGA, "Prilog arheološkoj topografiji Mokrog polja kod Knina", *SHP*, ser. III, 14, Split 1984, 270 i d., T. II, 1a-c.

analogni primjerci nađeni su u Kijevu kod Vrlike,²³ Postirama na otoku Braču - na položaju Mirje,²⁴ na otočiću Lučnjaku u Pelješkom kanalu²⁵ i u Stonskom polju - u Crkvi sv. Petra.²⁶ Svi navedeni analogni nalazi okvirno su datirani u 6. st., a tom vremenu pripadaju i pluteji iz Crkvine u Galovcu.

Brojne tipološko-stilske paralele nalazimo i na ranokršćanskim spomenicima 5. i 6. st. s područja Italije, gdje su osobito brojno zastupljeni na širem području Rima,²⁷ u Raveni,²⁸ Spoletu,²⁹ kao i na mnogim drugim ranokršćanskim lokalitetima u Italiji.

Jedan plutej unutar rubne profilacije u središnjem polju imao je u plitkom reljefu prikazan latinski križ s proširenim krajevima krakova (usp. sl. 3, br. 2. i T. IX, 1-4.). Križ kao najrašireniji i najizrazitiji simbol kršćanstva omiljen je i vrlo rasprostranjen ukrasni motiv u ranokršćanskoj umjetnosti, gdje se prikazuje u brojnim tipološkim inačicama. Nalazimo ga najčešće na sarkofazima, kamenom crkvenom namještaju, kao i na raznim dijelovima arhitekture. Za latinski križ prikazan u plitkom reljefu s proširenim krajevima krakova kakav se nalazi na pluteju iz Galovca (usp. sl. 3, br. 2.), mogu se naći bliže i dalje analogije, kako na ranokršćanskim spomenicima Dalmacije tako i na spomenicima jadranskog i šireg mediteranskog područja. S obzirom na čestu pojavu križa kao ukrasnog motiva na ranokršćanskim spomenicima navest ćemo samo nekoliko analognih primjera sa šireg područja Dalmacije i Italije, gdje je križ kao ukrasni motiv osobito brojno zastupljen. Sa šireg područja Dalmacije navodimo nekoliko paralela iz Salone i šireg salonitanskog područja,³⁰ te više analognih podataka iz raznih područja Italije.³¹ Navedeni analogni spomenici okvirno su datirani u 6. st., a tom vremenu treba pripisati i plutej s ukrasom križa iz Galovca.

²¹ B. ILAKOVAC, "Vranska regija u rimsko doba", *Povijest Vrane*, Pos. izd. Instituta JAZU u Zadru, Zadar 1971, 175 i d., sl. 17.

²² Usp. cit. radove u bilj. 3.

²³ J. JELIČIĆ, "Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine", *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* (dalje: *Izdanja HAD*), 8, Zagreb 1984, 169, sl. 2b.

²⁴ E. MARIN, "Starokršćanska oltarna pregrada na Mirju nedaleko Postira", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 21 (Fiskovićev zbornik, I), Split 1980, 85 i d.

²⁵ I. FISKOVIĆ, "O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja", *Izdanja HAD*, 5, Split 1980, 85 i d.

²⁶ I. FISKOVIĆ, nav. dj., 235, sl. 27b.

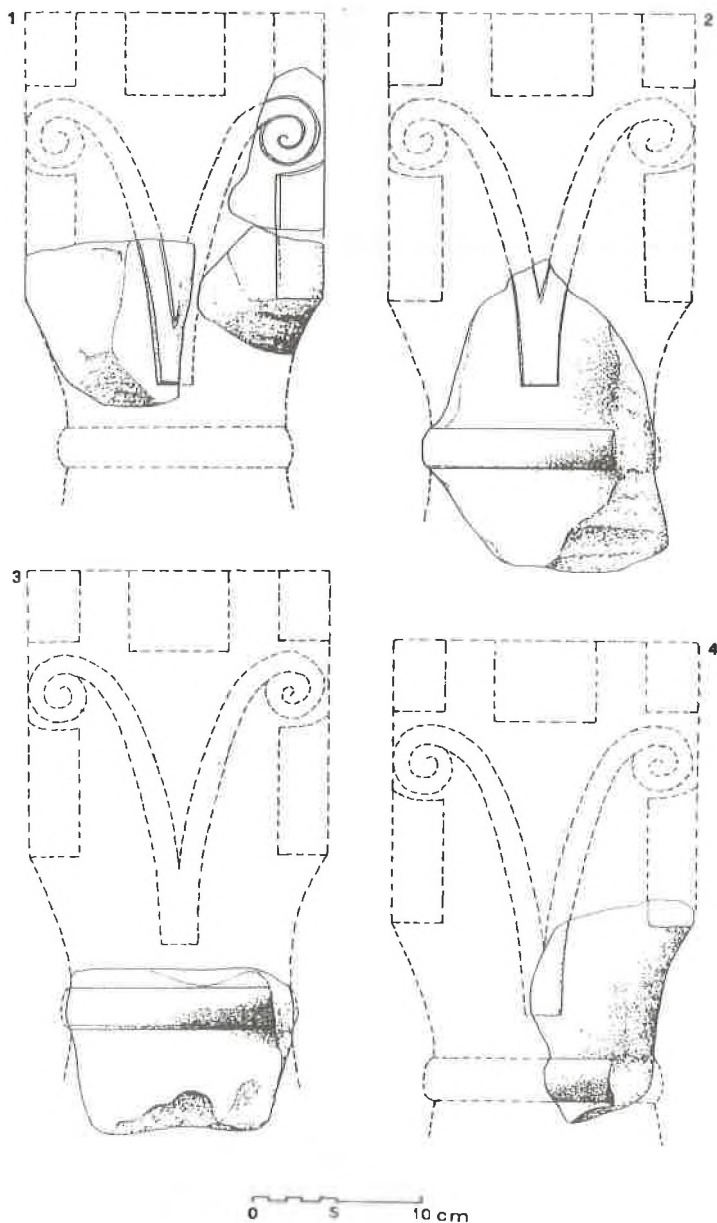
²⁷ CSA, VII, 1 - La diocesi di Roma, Spoleto 1974, Tav.: II, 2-3; XXII, 54; XLVI, 95. CSA, VII, 2 - La diocesi di Roma, Spoleto 1974, Tav.: XXXV-XXXIX; LIV, 158; XC 316. CSA, VII, 3 - La diocesi di Roma, Spoleto 1974, Tav.: II, 4; X 29-30; XVIII, 38; XXXIII, 79; LIII, 142-143; LXVII, 210; LXVIII, 215. CSA, VII, 4 - La diocesi di Roma, Spoleto 1976, Tav.: I, 2; XXVI, 61-65; XXVII, 66-70; LXVII; LXXI. CSA, VII, 5 - La diocesi di Roma, Spoleto 1981, Tav.: I, 2; IV, 6; V, 11-13; VIII, 22; X, 25-43; XI, 47-49; XII, 51-53; XV, 62-71; XVII, 78-82; XVIII, 84-87; XIX, 90; XXIV, 104-105; XXV, 106; XXVI, 107-108; XXVII, 109-112; XXXIX, 143; XL, 144-145; XLI, 146-147; LXVIII, 218.

²⁸ *Corpus della scultura paleocristiana, bizantina ed altomedievale di Ravenna*, I, Roma 1968, 119a.

²⁹ CSA, II, La diocesi di Spoleto, Spoleto 1961, Tav. XXVIII.

³⁰ E. DYGGEVE - R. EGGER, *Forschungen in Salona*, III, Abb. 47 i 80; N. CAMBI, cit. dj. u bilj. 7 - "Krist i njegova simbolika...", passim; Z. GUNJAČA, cit. dj. u bilj. 3 - *Srima*.

³¹ CSA, VII, 3, La diocesi di Roma, Spoleto 1974, Tav. XXXVIII, 99; XXXIX, 100. CSA, 4 - La diocesi di Roma, Spoleto 1976, Tav. II, 4; III, 5; XIX, 36, XLV, 158; LI, 171; LV, 174-175. CSA, X - Le diocesi di Aquileia e Grado, Spoleto 1981, Tav. LXXVII, 301; LXXX, 310; XCIX, 337; CLX, 456; CLXXXII, 515; CC, 554; CCXXVII, 622; CCXXXVI, 647-648.

Sl. 6. Galovac - Crkvina, rekonstrukcija kapitela ranokršćanske ograde svetišta.
Fig. 6. Galovac-Crkvina, reconstruction of the capitals of the early Christian septum.

Jedan je plutej bio ukrašen geometrijskim ukrasnim motivom - međusobno spojenih kružnica s rombovima po sredini, izveden u plitkom reljefu (usp. T. VIII, 4. i grafičku rekonstrukciju na sl. 3, br. 1.). Za taj strogo geometrijski ukrasni motiv analogije možemo naći više na ranokršćanskim mozaicima negoli na spomenicima koji pripadaju crkvenom kamenom namještaju. Taj je motiv zastupljen na više mozaičnih podova u ranokršćanskim bazilikama u Saloni,³² dok je na crkvenom namještaju u Saloni rijedak,³³ a također je vrlo rijetko zastupljen i na širem salonitanskom području,³⁴ kao i na području čitave istočne jadranske obale. Plutej iz Galovca, ukrašen tim geometrijskim motivom, može se okvirno datirati u 6. st. i prvi je nalaz ranokršćanske kamene plastike tog tipa na tlu sjeverne Dalmacije (antičke Liburnije).

Na kraju analize pluteja zastupljenih na ogradi svetišta ranokršćanske crkve sv. Bartolomeja na Crkvinu u Galovcu treba spomenuti da se na osmom pluteju ograde zbog fragmentarnosti sačuvanih izvornih ulomaka (usp. sl. 3, br. 4 i T. VIII, 1-3.) nije mogao rekonstruirati ukrasni motiv. Uprkos tome može se kazati da je taj plutej bio ukrašen jednom varijantom geometrijsko-rešetkastog ukrasnog motiva, koji nismo uspjeli upoznati u cijelosti, a takvi su ornamentalni motivi uobičajena pojava na ranokršćanskoj kamenoj plastici na tlu Dalmacije.³⁵

Zanimljivi konstruktivno-skulptorski dijelovi ograde su stupići s kapitelima. Na 8 pilastara nalazili su se pričvršćeni stupići s kapitelima na koje su nalijegale grede. Samo dva krajnja pilastra na bočnim stranama ograde nisu imala stupića, već su grede nalijegale na konzole pričvršćene u zidu (usp. graf. rekonstrukciju na Prilozima I.-III., T. XII-XIV. i sl. 4-6.). Od stupića s kapitelima, koji su bili isklesani iz jednog komada kamena, sačuvali su se samo brojni ulomci, kao što je to bio slučaj i s ostalim dijelovima ograde, ali unatoč tome ti ulomci pružaju dovoljno bitnih elemenata za upoznavanje njihovih izvornih oblika. Najcjelovitiji dijelovi stupića su kapiteli (usp. sl. 4-7. i T. XIII-XIV.), koji su svojim tipološko-ukrasnim osobitostima vrlo znakoviti i među poznatim ranokršćanskim kapitelima na području Dalmacije nismo za njih našli bližih analogija. Tipološki srodni, ali ne i identični, su kapiteli sa ciborija ranokršćanske krstionice u Crkvi sv. Lovre u Lovrečini na otoku Braču,³⁶ te jedan još neobjavljeni ranokršćanski kapitel koji se čuva u Arheološkoj zbirci u Vidu kod Metkovića (antičkoj Naroni).

Od konzola, koje pripadaju srednjem dijelu ograde, sačuvan je samo oveći ulomak jedne konzole ukrašene karakterističnom kasnoantičkom profilacijom (T. XVII, 1.).

Od greda, završnog gornjeg dijela ograde, sačuvana su samo tri omanja ulomka (usp. T. XVI, 1-3.), koji nam pružaju podatke o njihovu obliku i veličini. Na vratima ograde greda se savijala u obliku luka i činila polukružni zabat, od kojeg je sačuvan ulomak donjeg dijela (usp. T. XVI, 4. i Prilog 1.). Kako je

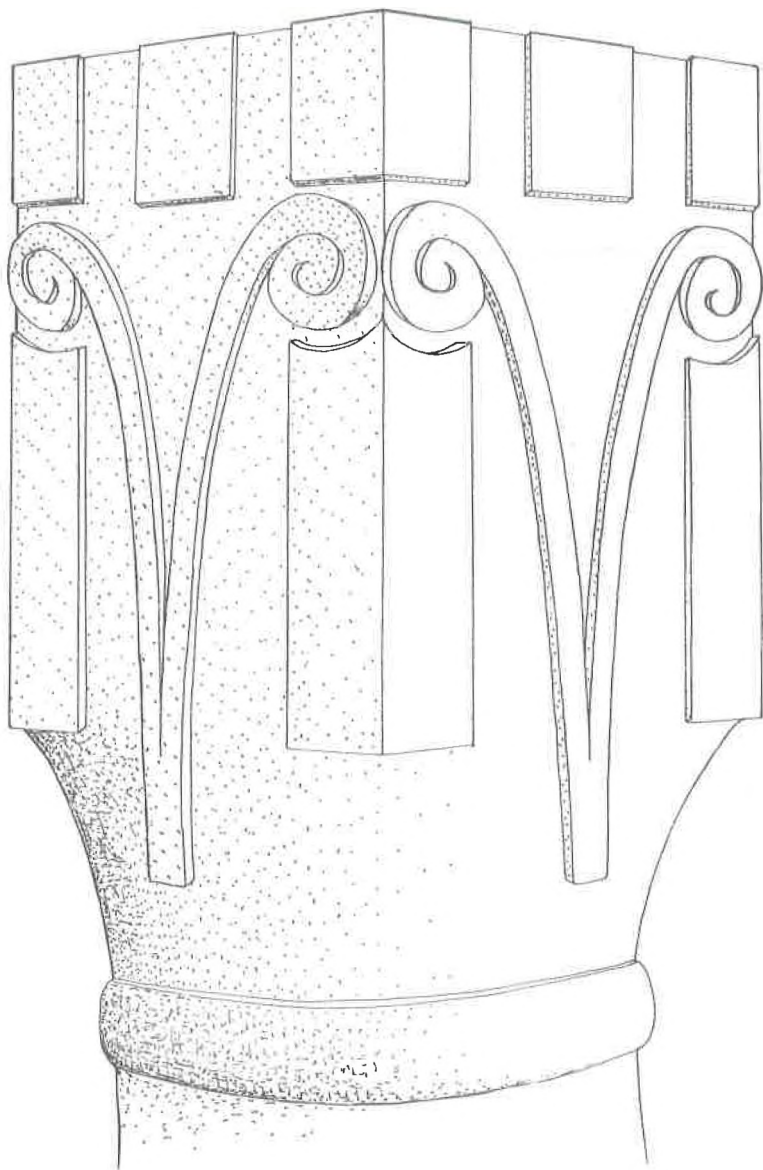
³² J. BRØNSTED, "Le basilique...", 84, bilj. 73; Pl. V, n° 4 i Pl. VI, n° 3.

³³ E. DYGGVE - R. EGGER, *Forschungen in Salona*, III, 33, Abb. 45 (Manastirine).

³⁴ *Salona I*, 191, kat. br. VIII, 1 i Pl. LXV, br. VIII, 11 (Klapavica).

³⁵ Usp. cit. rad. V. DEJONGE u bilj. 20 (str. 271 i T. III-IV).

³⁶ D. DOMANČIĆ, "Lovrečina", *Ranokršćanski spomenici atoka Brača*, Split 1994, 28 i d. i sl. na str. 21.

Sl. 7. Galovac - Crkvina, rekonstrukcija kapitela ranokršćanske ograde svetišta - perspektivni pogled.

Fig. 7. Galovac-Crkvina, reconstruction of the capital of the early Christian septum - perspective view.

završni dio ograde jednostavan i bez ukrasa, pa ga ne možemo vrednovati, s tipološkog gledišta ipak ga možemo usporediti s polukružnim zabatom ograde svetišta ranokršćanske crkve u Lovrečini na otoku Braču,³⁷ dok drugih analogija zasada nemamo.

Na temelju provedene tipološko-stilske analize ukrasnih motiva na sačuvanim izvornim dijelovima ograde, možemo zaključiti da je zastupljeni repertoar ornamentalnih motiva raznolik i sukladan s ukrasnim motivima na ranokršćanskim spomenicima Dalmacije, Italije i šireg sredozemnog područja. Na temelju svega naprijed iznesenog možemo kazati da je oграда Crkve sv. Bartolomeja na Crkvinu u Galovcu urađena tijekom 6. st. i da je produkt kamenarsko-klesarske radionice u Zadru, najznačajnijem urbanom središtu na tlu sjeverne Dalmacije.

Zaključno još jednom valja naglasiti da fundus ranokršćanske plastike i skulpture otkriven na Crkvinu u Galovcu, koji većim svojim dijelom pripada ogradi svetišta, kojoj smo posvetili ovaj rad, predstavlja vrijednu arheološku građu. Ta građa zaslužuje osobitu znanstvenu pozornost, kada se uzme u obzir činjenica da je to jedan od najbrojnijih i najcjenovitijih nalaza ranokršćanske kamene plastike i skulpture (uz već naprijed spomenuti nalaz iz Srime kod Vodica³⁸) dosad otkriven na području sjeverne Dalmacije. Nalazi ranokršćanske plastike i skulpture rijetki su ne samo na tlu agera sjeverne Dalmacije, već i u njezinu urbanom središtu, antičkom Jaderu,³⁹ uz Salonu najznačajnijem ranokršćanskom središtu na istočnoj jadranskoj obali. Stoga nalaz ograde svetišta iz ranokršćanske crkve sv. Bartolomeja sa Crkvine u Galovcu zaslužuje osobitu znanstvenu pozornost.

³⁷ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, "Lovrečina", *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, 33 i d. i sl. na str. 34.

³⁸ Usp. cit. radove Z. GUNJAČE u bilj. 3.

³⁹ P. VEŽIĆ, "Starokršćanska arhitektura u Zadru i na zadarskom području", *GZSKH*, 12, Zagreb 1986, 162 i d.; ISTI, "Starokršćanska bazilika sv. Stjepana (crkva sv. Šime) u Zadru", *Diadora*, 11, Zadar 1989, 323 i d.; ISTI, *Episkopalni kompleks u Zadru*. Disertacija, Zadar 1993; N. CAMBI, cit. dj. u bilj. 12 - "Nove scoperte...", passim. U cit. radovima nalazi se i sva relevantna lit. o ranokršćanskim spomenicima u Zadru i stoga je pojedinačno ne navodimo.

Janko Belošević: THE SEPTUM FROM THE EARLY CHRISTIAN CHURCH OF ST. BARTHOLOMEW FROM CRKVINA IN GALOVAC NEAR ZADAR

S u m m a r y

During the systematic excavations that had been going on for years on the complex archeological site Crkvina in the village of Galovac near Zadar, there were discovered numerous fragments of early Christian plastic art. The author dwells here upon 80 fragments that formed the septum of the early Christian church of St. Bartholomew. This paper catalogues those fragments and accompanies them with photo documentation. The numerousness, typological-functional and decorative-stylistic peculiarities of those fragments sufficiently provided with relevant data to establish the entirety of the compositions of their decorative patterns, as well as to create almost exact graphic reconstruction, as of individual constructive component parts of the septum (plutei, pilasters, columns with capitals, gable) so of its integral graphic presentation. The paper reproduces numerous graphic documentation that gives clear idea on the original appearance as of individual parts so of the whole septum.

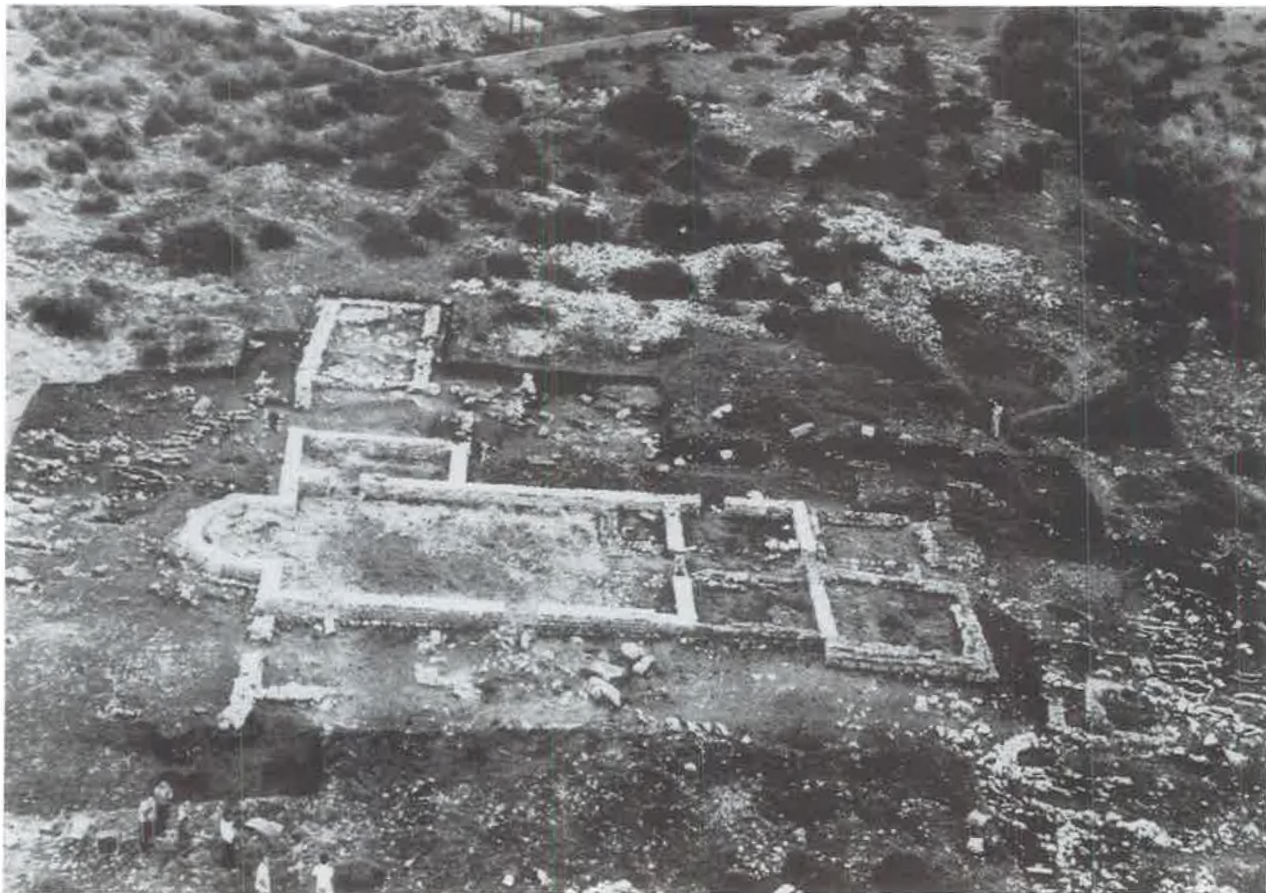
The author dates the septum - on the basis of the typological-stylistic analysis and on the analysis of decorative patterns of its original parts - roughly in the period of the 6th century, that is, in the same time when the early Christian church of St. Bartholomew, in which this septum was situated, was built.

According to the author's opinion this is the best preserved early Christian presbyterial septum found up to now in Dalmatia. Therefore, this paper represents the valuable scientific contribution for better knowledge of the early Christian church furniture. In Dalmatian region it has been preserved in the comparatively small number and only partially, and it hasn't been yet scientifically thoroughly studied out.

T. I. Galovac - Crkvina, pogled s istočne strane na otkrivene zidove ranokršćanske crkve - stanje istraživanja god. 1979.

Pl. I. Galovac-Crkvina, view from the east of the unearthed walls of the early Christian church - excavations in 1979.

T. II. Galovac - Crkvina, pogled iz zraka na dio otkrivenog kompleksa ranokršćanske crkvene arhitekture - stanje istraživanja god. 1990.

Pl. II. Galovac-Crkvina, aerial view of the part of the unearthed early Christian church architecture - excavations in 1990.

T. III. Galovac - Crkvina, ulomci ranokršćanskog pluteja ukrašenog kristogramom, paunovima i rozetama.

Pl. III. Galovac-Crkvina, fragments of the early Christian pluteus decorated with the Christ monogram, peacocks and rosettes.